

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

David S. Katz, *İngilizlerin Gözünde Türkiye (1776-1923)*, Çev: Nurettin Elhüseyni, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021).

Burcu KAYA¹

Amerikalı Tarihçi David S. Katz, 1953’de New York’ta dünyaya gelmiştir. Doktorasını 1978’de Oxford Üniversitesi’nde tamamlamıştır. Katz’ın çalışma alanı Erken Modern Avrupa Tarihidir. Bu alanda birçok sayıda bilimsel çalışmaları bulunmaktadır. Çeşitli üniversitelerde uzun yıllar dersler veren Katz, 2019’da Tel Aviv Üniversitesi’nden emekli olmuştur. Emeritus profesördür. Çalışmamıza konu olan *The Shaping of Turkey in The British Imagination 1776-1923* (İngiliz İmgeleminde Türkiye’nin Şekillenmesi 1776-1923) kitabı Nurettin Elhüseyni tarafından “İngilizlerin Gözünde Türkler (1776-1923)” başlığı ile Türkçeye çevrilmiş ve 2021 yılında Yapı Kredi Yayınlarından yayımlanmıştır. Bu kitabın ana tezi, İngilizlerin Türklere olan farklı bakış açılarıdır. 18.yüzyıldan 20.yüzyıla kadar Türkiye’ye ve Doğu ülkelerine ziyarette bulunan bazı İngilizlerin Türkleri ve Doğuyu nasıl algıladıklarına dair önemli analizlerde bulunulduğunu görmekteyiz.

Kitabın “Pılı Pırtıyı Toplama” başlığı altındaki ilk bölümünde Birinci Dünya Savaşının galipleri yeni kurulacak siyasi düzenin planlarını yaparken artık Osmanlı Devleti diye bir devletin olmayacağını kabul ettiklerini görmekteyiz. Yeni siyasi düzende Osmanlı’ya yer yoktur. Görünürde durum böyledir. Fakat Avrupalı devletlerin Osmanlı üzerinde çok farklı planları da vardır. Bir taraftan Osmanlı’yı yıkma ve ortadan kaldırma planları yaparken diğer taraftan da Osmanlı’yı Avrupa topraklarına katmayı planlamışlardır. Avrupalı devletlerin gözünde Osmanlı’nın coğrafi konumu sömürgelerine giden yollar için oldukça önemlidir. Bunu hesaba katan sömürgeci devletler Osmanlı topraklarının paylaşımı konusunda zaman zaman fikir değişikliğine gitmişlerdir.

Osmanlı Devleti, tarihsel süreç içerisinde Avrupa ve İngiltere ile çok yakın etkileşim içinde olmuş ve onların yaşamlarının birçok alanında önemli bir yer edinmiştir. Osmanlı, Avrupa’nın ve özellikle de İngiltere’nin tarihinde oldukça önemlidir. Bu kitap İngilizlerin Türklere olan bakışını ve onları nasıl algıladıklarını bizlere sunmaktadır.

¹ Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi, e-mail: burcu.kaya3@std.yeditepe.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6467-2744>

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

İkinci bölümde, İngiliz Tarihçi Edward Gibbon, “ Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş “ kitabında Bizans’ın yıkılışını ve Bizans ile yakın ilişki içinde olmuş olan Osmanlı İmparatorluğu üzerine analizlerini ve gözlemlerini farklı bir bakış açısıyla kaleme almıştır. Gibbon, oryantalist bir Tarihçidir. Gibbon’ın Türklere ve Türk Tarihine bakışı şöyledir : “Avrupa’nın tarihinde Türklerin oldukça önemli bir yeri vardır. Türkler olmadan bir Avrupa Tarihi düşünülemez.” Aslına bakılırsa Gibbon’ın ilk başlarda Doğu Tarihine karşı bakışı oldukça farklıydı. Gibbon, Doğu Tarihini araştırmaya başlamadan evvel Türkler ve Müslümanlar hakkındaki bilgisi içinde bulunduğu toplumdan çok farklı değildi. Esasına baktığımızda burada çok eleştirilecek bir durum bulunmamaktadır. 18.yüzyılda yaşayan bir Tarihçinin veya birinin istediği her kaynağa kitaba belgeye erişim sağlaması günümüzdeki kadar kolay değildi. Hepsinden önemlisi hiçbir insan üyesi olduğu toplumun bir başka topluma olan bakış açısından çok fazla bağımsız değildir. Bu saydığımız gerekçeler elbette Tarihçi Gibbon içinde geçerlidir. Gibbon’ın Osmanlı Tarihine ilgisi İstanbul’un Fethi konusunu incelemesiyle başlamıştır. Doğu Tarihini araştırırken kendisine bu konuda yardımcı olan kişilerde olmuştur. Oryantalist Tarihçi Gibbon, Doğu Tarihini araştırdıkça farklı kaynaklara ulaşmış bu kaynakları okudukça Müslümanlara ve Türklere olan bakış açısı değişmiştir. Gibbon’ın en önemli özelliği ise Doğu Tarihini araştırırken gerçekçi davranmasıdır.

Kitabın bu bölümünde Gibbon dışında bazı İngilizlerin Türk ve Doğu Tarihini anlamaya ve tanıtmaya yönelik bazı düşünceleri de yer bulmuştur. Kuranı Kerim’in 1734’de İngilizceye çevrilmesi İngiliz toplumunun Doğu toplumlarını anlamaya ve tanımaya yönelik bir çabası olarak görülebilir. Bu bölümde 18.yüzyılda İngiltere’nin Osmanlı ve Rusya üzerindeki politikalarına da yer verilmiştir. 18.yüzyıldaki bazı İngiliz liderler Osmanlı ile ilişkilerin bozulmaması taraftarı iken bazıları da bunun tam tersini savunmuştur. Fakat şurayı açıkça belirtmemiz gerekir ki Osmanlı – İngiltere ilişkileri tarihsel süreçte dostluktan çatışmaya doğru gelişim göstermiştir.

Gibbon, Türk Tarihini çok ilginç bulan bir Tarihçidir. Yazmış olduğu kitabının dördüncü ve beşinci ciltlerinde Türklerin İslamiyet’i nasıl kabul ettiklerine dair somut ve ikna edici kanıtlar sunmadığını görmekteyiz. Sunduğu bilgiler çok tatmin edici değildir fakat Türklerin İslamiyet’i büyük bir sevgiyle kabul ettiklerini ifade etmektedir. Gibbon, Kuran’ı Kerim’e, Selçuklu Sultanlarına, Cengiz Hana, Fatih Sultan Mehmet’e övgü dolu sözler söylemiştir. Fakat Gibbon’ın Yıldırım Bayezid ve Emir Timur’a bakışı oldukça farklıdır. Onların karakter olarak birbirine çok benzediğini dile getirmiştir. Gibbon, bu görüşünde haklıdır. Çünkü gerek Timur gerekse de Bayezid çok hırslı ve sert hükümdarlardı. Nitekim birbirlerine üstünlük sağlamak amacıyla 1402’de giriştikleri Ankara Savaşı bu güç mücadelesinin bir tezahürüdür. Gibbon, neredeyse bütün ömrünü Türk Tarihini ve anlatmaya harcamış bir oryantalist Tarihçi olarak Türk Tarihinin dinamiklerini anlamadan Avrupa Tarihini anlamının imkânsız olduğunu dile getirmiştir. Bunun dışında Gibbon’ın Türk Tarihi

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

hakkındaki araştırmaları, çalışmaları o dönem İngiliz insanının Türklere ve Müslümanlara bakış açısına büyük ölçüde etki etmiştir.

Üçüncü bölümde, Türklere hayranlığı ile bilinen Lord Byron ve arkadaşlarının Yanya, Arnavutluk ve Niğbolu'ya yapmış oldukları seyahatlerdeki gözlemlerine bu kitapta genişçe yer verilmiştir. Byron ve beraberindekiler bu seyahatleri sırasında Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ile tanışma fırsatı bulmuşlardır. Byron, Tepedelenli Ali Paşa için “ Bütün Türklere gördüğüm vakara sahip” demiştir. Byron'ın bu cümlesinde elbette haklıdır. Çünkü ağırbaşlılık, Türk hükümdarları ve yöneticilerinde üç aşağı beş yukarı var olan bir özelliktir. Türk hayranı Byron, Türkleri hiç eleştirmemiş midir? Elbette eleştirmiştir. Örneğin Arnavutlukta Türk kadınlarının gördüğü kötü muameleden dolayı üzüntüsünü dile getirmiş ve Arnavut erkeklerini eleştirmiştir. İzmir'i, Yunanistan'ı, İstanbul'u ve Atina'yı gezip gören Lord Byron ve beraberindekilerin notlarından öğrendiğimize göre bu gezileri sayesinde Türklere ve Doğu ülkelerine olan önyargıları tamamen ortadan kalkmıştır. Byron, Türkleri öve öve bitirememiştir. Nitekim bunun altında yatan en önemli sebep Byron'ın Türklere duyduğu sağlam sempati bulunmaktadır ve bu gezi sayesinde önyargıları büyük oranda yok olmuştur. Byron, Doğu ülkelerine yaptığı seyahati tamamlayıp ülkesine döndükten sonra Türk insanına karşı önyargılı Avrupalıları şiddetle eleştirmiştir. Avrupalıların Türkler hakkındaki düşüncelerinde yanıldıklarını dile getirmiştir.

Kitabın dördüncü bölümünde, İngiltere'nin eski Başbakanlarından Benjamin Disraeli, Türkiye'ye ve Doğu ülkelerine yaptığı seyahatine dair bizlere çok önemli bilgiler sunmaktadır. Disraeli'nin Türklere büyük bir hayranlığı söz konusudur. Yanya'ya, Kudüs'e ve Mısır'a uğrayan Disraeli burada geçirdiği günlerini hayatının en güzel lanse etmektedir. Disraeli, Türklerle o kadar içli dışlı olmuştur ki onun bir İngiliz'den ziyade tam bir Osmanlı olduğunu söylememiz oldukça yerinde olacaktır. İngiltere, 19.yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü sağlamak yerine, parçalara ayırma politikası gütmeye başlamışsa da Başbakan Disraeli bu düşünceye karşı çıkmıştır. Disraeli, en başta büyük siyasi rakibi Gladstone olmak üzere bu düşüncesinden dolayı büyük bir muhalefet ile karşılaşmıştır. Disraeli'ye karşı gelenler baskın gelmiş ve Osmanlı'yı bölme planları bu dönemde İngiliz diplomasinin en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur.

Beşinci bölümde, Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce İngiltere'nin propaganda faaliyetlerinde oldukça önemli rol oynayan John Buchan'ın faaliyetlerine değinilmiştir. Buchan'da tıpkı diğer İngilizler gibi Türkiye'ye fiilen gelmiş ve Enver Paşa'nın Kafkas Cephesi üzerinden yönetmiş olduğu Sarıkamış Harekâtına katılmıştır. Bu bölümden öğrendiğimize göre Buchan, bu savaşla ilgili çok geniş bilgilere sahiptir. Bu bölümde ayrıca Buchan'ın “Yeşil Kaftan” kitabına genişçe yer verilmiştir. Buchan, bu kitabında Türklere övgü dolu sözler söylemişse de İttihat ve Terakki Cemiyetini rasyonel politikalar yürütmediği gerekçesiyle eleştirmiştir. Bu kısımdan görüldüğü kadarıyla Halifelik, İngilizler için oldukça

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

önemli bir kurumdur. Nitekim İngilizler Birinci Dünya Savaşı yıllarında Arap Yarımadası üzerindeki emellerini gerçekleştirebilmek adına Halifeliğin siyasi ve dini gücünü amaçları doğrultusunda kusursuz bir şekilde kullanmışlardır. Bunun en iyi örneği, Şerif Hüseyin'in isyanıdır. İngilizler, Şerifle kurduğu iyi ilişkiler ve bölgeye göndermiş olduğu casuslar sayesinde hedeflerine giden yolda sağlam adım atmışlardır. Arap İsyanı dersek, yanlış oluruz. Resmin sadece bir bölümünü görmüş oluruz. Bu isyan, Şerif Hüseyin'in ve ona katılan bazı Arapların isyanıdır. Bu farkı görebilmek oldukça önemlidir.

Kitabın “*Arnold Toynbee İzmir Rıhtımında, 1921-1922*” başlıklı altıncı bölümde İngiliz Tarihçi Arnold Toynbee'nin Türklere olan bakış açısı ele alınmıştır. Bölümde anlatıldığı üzere kadarıyla Toynbee'nin Türklere bakışı zamanla değişmiştir. Hatta onun Türklere büyük bir hayranlığı vardır. Manchester Guardian tarafından Muhabir olarak Türkiye'ye gönderilen Toynbee, Türk-Yunan savaşlarının olanca şiddetiyle sürdüğü dönemde savaşın gerçekleştiği yerlerde incelemelerde bulunmuştur. Objektif olmak zordur. Ama Toynbee, Türk toprakları üzerindeki Yunan yıkımını ve katliamlarını tarafsız bir şekilde anlatmayı başarmış bir İngiliz Tarihçisidir. Bunun dışında onun Yalova'da bulunan yaşlı, kadın ve çocuk olmak üzere toplam üç yüz yirmi Rum ve Ermeni çetelerinin elinden kurtararak Hilal-i Ahmer gemisiyle İstanbul'a göndermesi Toynbee'nin insani yönünün ne denli güçlü olduğunu bizlere sunmaktadır. Fakat buna rağmen Toynbee'nin Türkiye'de kimi çevreler tarafından yanlış anlaşılmıştır. Toynbee, Gazi Mustafa Kemal Paşa ile de tanışma fırsatı bulmuş ve ona hayran kalmıştır. Toynbee, Mustafa Kemal Paşa için “Çok büyük bir adam” demiş (s. 237) ve onunla ilgili değerlendirmelerini bu bölümde detaylı bir şekilde anlatmıştır.

Kitabın “*Avrupa'daki Türkiye, Asya'daki Türkiye, Britanya'daki Türkiye*” başlıklı sonuç bölümünde, Türkiye'yi ve Doğu ülkelerini fiilen ziyaret eden bu kişilerin gözlemlerinin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Ele alınan beş İngiliz'in ortak özelliği hiç şüphesiz Türk hayranlığıdır. Bahsi geçen İngilizler Türkleri tanıdıkça sevmişlerdir. Kitapta adı geçen İngilizlerin Türklere yönelik çalışmaları İngiltere'deki Türk imajının şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur. Bu kitap, Türkiye'yi bilfiil ziyaret bazı İngilizlerin Türkleri ve Doğu insanını nasıl algıladıklarına dair düzenlenmiş oldukça entelektüel ve ciddi bir çalışmadır. Bu eser, yukarıdaki bölümlerde bahsi geçen İngilizlerin Türklere yönelik zamanla değişen bakış açılarını öğrenmek isteyen herkesin okuması gereken kitaplardan biridir.